

Handleiding

■ **Waarom Woorden Spreken, voornaamwoorden**

Als logopedist volg ik bij het behandelen van taalstoornissen een bepaald behandelprotocol. Dit protocol begint met een uitgebreid onderzoek. Er wordt in de onderzoeksfase gebruikgemaakt van (genormeerde) taaltesten en/of van de Toets Alle Kinderen (TAK) om het taalniveau van kinderen te bepalen. Zowel in de taaltesten als in de TAK, komen items voor met de volgende voornaamwoorden:

- Persoonlijk voornaamwoord (3de persoon enkelvoud in voorwerp vorm: Dat boek is van **hem / haar**),
- Bezittelijk voornaamwoord (3de persoon enkelvoud en meervoud, bijvoeglijk gebruikt: Hij laat **zijn / haar** hond uit / Zij pakken **hun** jassen),
- Wederkerend voornaamwoord (3de persoon enkelvoud en meervoud: Hij vergist **zich** / Zij wassen **zich**),
- Wederkerig voornaamwoord (3de persoon meervoud: Zij omhelzen **elkaar**),
- Aanwijzende voornaamwoorden (**Deze** is groter dan **die**).

Mijn ervaring was dat veel kinderen geen of foutieve uitingen produceerden n.a.v. deze toets-/testitems.

Tevens viel het mij steeds meer op dat zowel NT1 als NT2 kinderen in Rotterdamse logopediepraktijken achterstanden vertoonden door 'overgeneralisatie' (Het kind past een regel toe daar waar die regel, om wat voor reden dan ook, niet van toepassing is) van het mannelijk / vrouwelijk woordgeslacht ten koste van het onzijdig geslacht.

Dit uit zich o.a. in fouten bij de keuze van aanwijzende voornaamwoorden ('deze / die' en 'dit / dat').

Een voorbeeld hiervan: **Dit** meisje wordt **die** meisje.

Ik richt me bij problemen met deze (grammatica) structuren op het trainen en herhalen van de woorden / woordvormen (morfologie) en zinnen / zinsbouw (syntaxis) met behulp van diverse materialen en methoden. Bovendien maak ik bij het aanleren van structuren altijd gebruik van het herhalingsprincipe. Het blijft echter moeilijk om van tevoren in te schatten hoe snel de geoefende stof beklijft en of het kind deze zelfstandig kan toepassen in spontaan spreken.

Dit hangt af van een aantal factoren, zoals:

- taalgevoeligheid,
- intelligentie,
- motivatie,
- tweetaligheid,
- frequentie van aangeboden oefenstof.

Omdat ik als logopedist gebruik maak van het genoemde herhalingsprincipe, maak ik over het algemeen gebruik van

veel maar ook van **verschillende vormen** van therapiemateriaal, zodat de oefeningen niet saai worden en de kans groter is dat de motivatie hoog blijft bij het kind.

Ik vond in de bestaande therapiematerialen slechts enkele oefeningen en één gedateerd leermiddel (mijns inziens niet volledig en bovendien sterk verouderd) die de voornaamwoorden kon trainen.

Bovenstaande bevindingen maakten dat ik de methode: *Woorden spreken* heb ontwikkeld.

Deze methode helpt bij het verbeteren van zowel de morfologie als de syntaxis van de eerder genoemde voornaamwoorden bij kinderen met taalproblemen in de leeftijd van 4 tot 12 jaar. Het materiaal is veelzijdig en overal inzetbaar en kan tegemoet komen aan de vraag naar oefeningen op het gebied van voornaamwoorden.

■ **Voor wie Woorden Spreken**

► **Voor kinderen (al dan niet met een taalontwikkelingsstoornis) in de basisschoolleeftijd, beginnende bij een leeftijd van 4 jaar.**

Dit is namelijk de leeftijd waarop verwacht wordt, dat er in ieder geval wordt **begonnen** met het gebruiken van de eerder genoemde voornaamwoorden. (Goorhuis-Brouwer & De Boer, 1992).

Hieronder volgt een overzicht van de spreeknormen voor Nederlandssprekende kinderen van 0-6 jaar waarbij de ontwikkeling van o.a. voornaamwoorden duidelijk wordt beschreven (Goorhuis-Brouwe & Schaerlaekens, 2000).

0-1 jaar:

- Eerste communicatie door middel van huilen, oogcontact en bewegen.
- Vanaf drie maanden ontstaan de eerste geluidjes (vocaliseren).
- Vanaf negen maanden gaat het kind brabbelen (expressief jargon). Er is dan ook al sprake van beurtgedrag bij het spreken.

1-1,5 jaar:

- In deze periode gaat het kind de eerste woordjes zeggen. Dit zijn vaak zelfstandige naamwoorden ('koe', 'bal').
- Later worden ook de volgende woorden gebruikt:
 - * werkwoorden (bijv. 'ete', 'ninken' = drinken)
 - * aanwijzende voornaamwoorden ('die', 'deez')
 - * bijwoorden ('op' = het toetje is op, 'weg' = papa is weg)

Handleiding

1-2 jaar:

- Het kind spreekt in zinnetjes van twee woorden. Ongeveer 50% van wat het kind zegt, is verstaanbaar.
- Het kind gebruikt de volgende soort woorden in de zinnetjes:
 - * benoeming of aanwijzing ('hier kijke')
 - * plaatsbepaling ('bal buite')
 - * kenmerk ('gote auto')
 - * wat iemand doet of wat het kind zelf doet ('konijntje poesse' = het konijntje is aan het tandenpoetsen)
 - * een bezit van iemand ('oma boek')
 - * wens of verlangen ('nog appe')
- Het kind gebruikt de volgende zinnen:
 - * vragende zinnen ('Jaap weg?')
 - * ontkennende zinnen ('niet happe')
- Het kind gebruikt nog geen lidwoorden, maar maakt soms wel een e-klank (zoals in 'de') voor een zelfstandig naamwoord ('e poes')

2-3 jaar:

- Het kind gaat zinnen van drie woorden maken, al is de woordvolgorde nog niet helemaal goed. Kinderen zijn geneigd het belangrijkste woord als eerste in de zin te noemen ('Bram oma helpen', 'spelen ikke, met meisje').
- De eerste meervouden van zelfstandige naamwoorden verschijnen ('toelen' = stoelen).
- De eerste verbuigingen van het werkwoord verschijnen ('ikke is moe'). Er bestaat nog verwarring tussen de regelmatige en onregelmatige onvoltooid verleden tijd.
- Het verschijnen van hulpwerkwoord ('kom je nee naas zitte?') en koppelwerkwoord ('ik wil ijsje') en het verschijnen van voltooid tegenwoordige tijd ('heb ik al opge-eet') begint te komen.
- Voornaamwoorden:
 - * persoonlijke voornaamwoorden ('ik', 'jij', 'hij' en 'zij')
 - * bezittelijke voornaamwoorden ('mij', 'mijnes', 'jou', 'jouwes', 'haar' en 'hem')
 - * onbepaalde voornaamwoorden ('wat', 'het')
- Voorzetsels:

De meest gebruikte voorzetsels zijn 'in' en 'op'. Deze voorzetsels worden niet altijd correct gebruikt. Naarmate kinderen ouder worden, leren ze meer voorzetsels. Het correcte gebruik van voorzetsels blijft moeilijk tot de leeftijd van vier/vijf jaar.
- Lidwoorden:

Rond 2 jaar verschijnt het onbepaalde lidwoord 'een', rond 2,5 jaar wordt dat gevolgd door 'de'. Rond 3 jaar kan een kind 'de' en 'een' correct gebruiken en verschijnt ook voor het eerst het lidwoord 'het'.
- Zelfverzonnen woorden komen voor en het kind wordt creatiever met taal (huisbrug = viaduct).

Vragende zinnen:

Rond 2 jaar maakt het kind een correcte vragende zin ('Kom je?', 'Ga je mee?'). De verkeerde vorm met alleen een vragende intonatie wordt nog wel een tijdje gebruikt ('Jij komen?').

- Vanaf 2 tot 3 jaar maakt het kind voor het eerst zinnen die beginnen met een vragend voornaamwoord ('wat?', 'wie?', 'waar?'). Ongeveer een maand later maakt het een vraagzin geformuleerd met (soms) een koppelwerkwoord ('wie is dat?', 'waar bal?').

Ontkennende zinnen:

Tussen het tweede en derde jaar spreekt het kind voor het eerst met goede ontkenningen, waarbij 'niet' op de goede plaats in de zin wordt gezet ('ik wil niet!').

3-4 jaar:

- Het kind leert de verschillende vervoegings- en verbuigingsregels (van bijv. werkwoorden en meervouden). Deze worden echter nog niet foutloos toegepast. Ongeveer 75% van wat het kind zegt, is verstaanbaar.

Zelfstandige naamwoorden:

Het kind leert de twee meervoudsvormen, op /-s/ en /-en/. (Logische) fouten kunnen voorkomen ('auto-en', 'slaks').

Werkwoorden:

De vervoegingen worden meestal correct gebruikt. Wel kan het kind nog steeds fouten maken, met name met het vervoegen van de verleden tijd van regelmatige en onregelmatige werkwoorden.

- Het kind spreekt de vragende en de ontkennende zinnen correct uit, met de juiste woordvolgorde.

4-5 jaar:

- Het kind spreekt in enkelvoudige zinnen.
- Tenminste 75% van wat het kind zegt, is verstaanbaar.
- Het kind kan woorden vaak goed verbuigen, maar heeft nog moeite met de werkwoorden.
- Het kind spreekt in samengestelde zinnen met een eenvoudige structuur (nevenschikkingen met en, maar).
- Het kind kan een verhaal of gebeurtenis vertellen in enkele zinnen.

5-6 jaar:

- Het kind spreekt in goed gevormde, ook samengestelde zinnen met moeilijkere voegwoorden (als, omdat).
- Het kind kan eenvoudige werkwoordsvervoegingen correct maken.
- 95 % van wat het kind zegt is verstaanbaar.
- Het kind kan een samenhangend, chronologisch verhaal van meerdere zinnen vertellen. Het gebruikt hierbij een logische ordening en een gevarieerde woordkeus.

Handleiding

- Voornaamwoorden:

De persoonlijke voornaamwoorden worden uitgebreid met 'wij', 'jullie', 'zij' en bij de bezittelijke voornaamwoorden met 'ons' en 'hun'.

Het kind gaat het voornaamwoord 'zelf' achter een persoonlijk voornaamwoord zetten ('mijzelf', 'zichzelf').

6 jaar en ouder:

De taalontwikkeling is bijna voltooid, de basis met de grammaticale regels is gelegd. Heel soms komen er nog fouten voor bij ingewikkelde regels als de onregelmatige trappen van vergelijking. (bijv. bij 'veel - meer - meest') In de komende jaren vindt voornamelijk nog woordenschatuitbreiding plaats.

► Voor kinderen in de basisschoolleeftijd met een meer-talige opvoeding.

In de handleiding van de TAK wordt genoemd, dat NT2 kinderen met betrekking tot **persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden** een jaar achterstand hebben ten opzichte van NT1 kinderen. Tevens is er door veranderingen in taalgebruik onder zowel allochtone als autochtone jongeren een nieuwe ontwikkeling gaande.

De eerste die in Nederland wetenschappelijk onderzoek deed naar dit taalgebruik en deze ontwikkeling was Appel (1998). Hij noemde deze vorm van taalgebruik 'straattaal'.

De term 'straattaal' wordt gebruikt voor de mengtaal die eind 20e eeuw ontstond. Deze taal is een mengmoes van Engelse, Turkse, Marokkaans-Arabische, Surinaamse, Antilliaanse en Nederlandse woorden. De taal wordt voornamelijk in de grote steden gesproken en is in het algemeen de mengtaal die jongeren van verschillende etnische en culturele achtergronden in het dagelijks leven op straat en op school spreken.

Een specifieke straat- of jongerentaal bestaat niet, wel hebben alle straattaalvormen een aantal kenmerken. Veel woorden in de straattaal hebben te maken met geld, roken, relaties en schelden. De taal bestaat voornamelijk uit buitenlandse woorden, maar ook wordt er steeds vaker een andere grammaticale constructie gebruikt of wordt het lidwoord of bijvoeglijk naamwoord fout gebruikt. (Nortier, 2001).

Enkele voorbeelden hiervan: 'het-woorden' veranderen in 'de-woorden' (de huis, 'de zwembad'). Dit heeft o.a. tot gevolg dat de aanwijzende voornaamwoorden die met het lidwoord samenhangen veranderen. ('Ik weet waar die meisje woont.' en 'Deze bandje is vetcool.')

De taalkundige Jacomine Nortier schrijft, dat jongeren die straattaal spreken gewoon kunnen terugschakelen naar het reguliere Nederlands. Echter een taalcoördinator van een basisschool in Amsterdam, zegt in een interview: "De meeste autochtone kinderen kunnen inderdaad schakelen

tussen straattaal en gewoon Nederlands. Maar ik vrees dat de NT2-sprekers op straat helemaal niet kunnen kiezen tussen het spreken van straattaal en gewoon Nederlands. Die spreken toch echt alleen maar straattaal met de bijbehorende gebrekkige grammatica." (Maurice Swirc, 5 juli 2007). Dit laatste is helaas ook wat ik tijdens mijn werk in verschillende logopediepraktijken in Rotterdam heb ik ondervonden.

► Voor de logopedist, leerkracht of RT-er.

Zij hebben met dit materiaal meer mogelijkheden voor het aanleren van de voornaamwoorden. Men kan gemakkelijk en snel verschillende spelvormen maken, die voor het kind duidelijk te onderscheiden zijn. Dit maakt dat het oefenen afwisselend en uitnodigend blijft. De motivatie van het kind wordt gestimuleerd en daardoor wordt het beste resultaat verkregen.

■ Hoe Woorden Spreken

De volgende spellen kunnen worden gespeeld:

Benoemspel

Doel: De begeleider zegt de doeluiting m.b.v. visuele waarneming. Het kind imiteert vervolgens dezelfde doeluiting. Door imitatie leert het kind uiteindelijk zelf de doeluiting te produceren.

Speelwijze: Kies een oefenblad uit de map en kopieer deze éénmaal. Bekijk samen met de speler het oefenblad en begin zelf met het benoemen van elk plaatje met behulp van het bijbehorende zinnetje onder aan het oefenblad.

Vervolgens mag de speler de plaatjes proberen te benoemen. Als de doeluiting lukt, mag de speler het vakje van de zin inkleuren.

Memory

Doel: Door gebruik te maken van het visuele geheugen en de visuele waarneming wordt de doeluiting interessanter. Het kind maakt zelf de doeluiting, of imiteert de doeluiting. Door het zelf te proberen wordt het zelfvertrouwen van het kind gestimuleerd.

Speelwijze: Kies een oefenblad uit de map en kopieer deze tweemaal op gekleurd papier. Knip alle plaatjes uit en leg ze ondersteboven op de tafel. Schud de plaatjes goed door elkaar en laat de spelers vervolgens om de beurt twee plaatjes omdraaien. Bij het omdraaien van het plaatje wordt de daarbij behorende zin gezegd. Bij twee dezelfde plaatjes

Handleiding

mag de speler de plaatjes uit het spel halen en bij zich neer leggen. Wie de meeste plaatjes heeft aan het einde van het spel, heeft gewonnen.

Lotto

Doel: Door gebruik te maken van het visuele geheugen en de visuele waarneming wordt de doeluiting interessanter. Het kind maakt óf zelf de doeluiting óf imiteert de doeluiting. Door het zelf te proberen wordt het zelfvertrouwen van het kind gestimuleerd.

Speelwijze: Kies een oefenblad uit de map en kopieer deze tweemaal. Knip van één vel alle plaatjes uit en knip het andere vel door, zodat er twee vellen van 6 plaatjes ontstaan. Schud de losse plaatjes en leg ze ondersteboven op een stapel.

Elke speler neemt een vel met de 6 plaatjes. Daarna mag er om de beurt een plaatje van het stapeltje gepakt worden. Het plaatje wordt eerst benoemd met het bijbehorende zinnetje en daarna wordt gekeken op welke plaat van 6 het plaatje past. Wie het eerst zijn plaat van 6 vol heeft, heeft gewonnen.

Kwartet voor lezers

Doel: Het kind leest eerst de doeluiting op. Later is het de bedoeling, dat het kind de doeluiting m.b.v. zijn geheugen kan maken. Het voordeel hiervan is dat het kind niet steeds hoeft te imiteren, maar zichzelf kan corrigeren.

Speelwijze: Kies een oefenblad uit de map en kopieer deze viermaal op stevig papier. Knip de plaatjes los en verdeel deze over de spelers. (Bijv. iedere speler 6 plaatjes). De rest gaat op een stapel. Dit is 'de pot'. De bijbehorende zinnetjes worden ook losgeknipt en iedere speler krijgt een blad met zinnetjes zodat de juiste doeluitingen opgelezen kunnen worden.

Om de beurt mag een speler een doeluiting vragen aan een speler. Bv.: "Heb jij ... *Zij poetst haar tanden?*"
Wie vier dezelfde plaatjes heeft, heeft een kwartet. Wie uiteindelijk de meeste kwartetten heeft, heeft gewonnen.

Oefenen met en zonder sheets speciaal voor de kinderen die kunnen lezen.

Mijn ervaring is dat de woordenschatuitbreiding en zinsuitbreiding soms bemoeilijkt wordt door het feit dat oudere kinderen de tekst bij het bijbehorende plaatje gewoon oplezen in plaats van de in formatie uit het werkgeheugen te halen. Doordat de therapeut zelf de keuze heeft om te laten oefenen met en zonder keuzezin, zijn deze oefeningen met sheet te kopiëren voor thuis en de volgende sessie te overhoren zonder sheet. De tekst onder het plaatje is handig om mee te geven aan ouders van tweetaligen, daar zij soms zelf ook moeite hebben met deze stof.

■ Toetsing

Er zijn 5 toetsbladen met elk 20 items:

- 1 = 20 items persoonlijk voornaamwoord
- 2 = 20 items wederkerend/wederkerig voornaamwoord
- 3 = 20 items bezittelijk voornaamwoord
- 4 = 20 items aanwijzend voornaamwoord
- 5 = 20 items door elkaar

Score

Zijn bij een toetsblad 8 of meer items fout, dan is het onderdeel nog niet voldoende te noemen. Hoewel er geen officiële normering aan vast zit, kun je zo wel een indicatie krijgen van het niveau van het kind wat betreft voornaamwoorden.

- Toetsblad 1: persoonlijk voornaamwoord
- Toetsblad 2: wederkerend en wederkerig voornaamwoord
- Toetsblad 3: bezittelijk voornaamwoord
- Toetsblad 4: aanwijzend voornaamwoord
- Toetsblad 5: door elkaar

Bij de aanwijzende voornaamwoorden mag 'deze' benoemd worden als 'die' en 'dat' mag benoemd worden als 'dit'.

Veel plezier met het oefenen en aanleren van deze *voornaamwoorden*.

Trudy van Schaik - 't Hart

